A magyar destructio.

Írta: SZENTIRMAI IMRE.

Az általános emberi szellemnek, amíg önmagára ismer, hosszas küzdelmeken kell előbb átesnie, meg kell tisztulnia az anyag uralmától, az állati vonásoktól, fel kell emelkednie az állati értelmetlenségből az egyéni öntudatig, az egyéni önzésből az emberi solidaritás, az általános emberszeretet magasztos érzéséig. Az emberi testben öntudatos emberi életet élő emberi szellem alkotja az egyént, mely egyrészt a közösség intuitív vonzalmától vezetve, másrészt e földi életének megkönnyítése, a veszedelmek elleni védekezés és a segítség czéljából társadalmat alkot. Az öntudatos egyén azon formák egyike, amelyekben az emberi szellem megnyilatkozik. A társadalom pedig az a forma, az a keret, amelyben a tudatos egyén élete lefolyik. Mindazok, akik egy bizonyos eszmének vagy eszmecsoportnak bizonyos módon való megvalósításában egyetértenek, egy társulásba lépnek és társadalmi formát alkotnak. A vallásos eszmének különböző realisatioi (valóra váltásai) a különböző vallásfelekezeteknek és egyházaknak létrejöttét okozták. A közös leszármazás, a közös védelem, a közös szerzés alkotta meg a törzset; a földrajzi egymásrautaltság, a történelmi hagyományok, a politikai erőviszonyok és érdekeltségek közössége alkotja meg az államot, amely szintén nem egyéb, mint különös társadalmi forma.

Az államnak is, mint minden társadalmi formának, kettős jelentősége van. Az egyének társulása, az egyénekben rejlő és lassankint tudatosságra ébredő közösségérzésnek, altruismusnak megnyilvánulása egyrészt, másrészt azonban alkalom, mód és keret az egyének egyéni boldogulására: az egyéni törekvések megvalósítására, az egyéni élet minél teljesebb

kifejtésére is. így találkozik össze a társadalomban az egyén elem, az önzés és az általános emberi elem, az altruismus. Egyéniségünk érvényesülési vágya, valamint a lelkünk fejlődésével egyre erősebben nyilvánuló altruismus egyaránt természetes emberi tulajdonságok. A társadalom végső czéljában alkalom arra, hogy az általános emberi öntudat kifejlődhessék, vagyis, hogy az emberiség minél több egyénben önmagára ismerjen. De mivel ez csak úgy érhető el, ha az egyéni élet biztosítva van, ha az egyéni képességek kifejtésére tér és mód nyílik, azaz, ha az egyén boldogul, azért a társadalom a maga rendjével, törvényeivel és szokásaival ezeket az egyénies czélokat is szolgálja.

Van tehát benne egyéni önző és van benne általános, altruista vonás is. Éppen olyan könnyen érthető és természetes tehát az egyén és társadalom viszonya, mint például az egyed és a faj viszonya a sexualitás szempontjából. A genesis faji, de egyben egyedi jelentőségű is. A genesis szaporítja és föntartja a fajt, de egyszersmind gyönyört szerez az egyednek. Van tehát benne egyedi, önző és van benne általános, faji vonás.

Könnyen érthető azonban, hogy az emberi, mondjuk, a társadalmi létben a két különböző természeti vonás egymást korlátozva jelenik meg. A kizárólagos altruismust jelen helyzetünk még nem engedi meg, mert a megélhetés és boldogulás kérdései erősen előtérbe hozzák az egyént; viszont az egyén is nagyban korlátozni kénytelen eredeti, féktelen szabadságát, ősi, állati önzését; korlátozni tartozik azt a társadalmi törvények szerint még akkor is, ha az évezredes nevelés és művelődés zabolátlan lelkét meg nem szelídítette volna.

Ha elhatalmasodik a társadalmi forma az egyének fölött azok belátása, akarata ellenére, akkor az egyéni akarat, mely rendesen tömegakarattá válik, elsöpri a zsarnok társadalmi formát. De sokkal gyakoribb eset, hogy valamely, az egyének és tömegek életébe vágó körülmény folytán az egyéni önzés lépi túl a harmónia határait; ilyenkor, hacsak a rendzavaró tényező el nem távolíttatik, az altruismus, az önfeláldozás pangása és az érdekek széthúzása miatt a társadalmi forma felbomlik, elhal.

Míg azonban az első esetben, mikor a társadalmi forma élén állók a hibásak, a kitört forradalom csak a vezetőket, csak a hibás osztályokat söpri el és maga az egyesülés, a társadalom, az állam megmarad (angol, franczia forradalom, a nemzetek szabadságharczai), addig az utóbbi esetben, mikor alulról jő és általános a baj, mikor a társadalmi forma tagjainak, a hívőknek vagy a polgároknak az önzése, érdekhajhászása, romlása lép fel s idejekorán nem jön gyökeres orvoslás - akkor az illető társadalmi forma végleg elpusztul. (Hellas, Nyugatrómai birodalom, Bizánc stb.) Ezen utóbb jellemzett világtörténeti esemény a szorosan vett destruetio.

Állítom – és nem először és nem csak egyedül és nem is utoljára én állítom –, hogy a XX. század elején Magyarországon ennek a világtörténelmi eseménynek a. jelenségei mutatkoznak. Állítom, hogy a polgárok egyéni önzésének túltengése nem rémlátomás és nem fekete beállítás eredménye többé és állítom azt is, hogy gyökeres és kellő helyen alkalmazott orvoslás nélkül e túltengés az egész társadalmi formának, jelen esetben a magyar államnak irreparabilis romlására vezethet.

Általánosan ismeretes tény, hogy a XIX. század óriási technikai és természettudományi eredményei az emberiség történetében páratlan gyorsasággal terjedtek el és a néptömegekben eddig nem ismert mélységre hatoltak. Az emberi munka megkönnyítésére és sokszorozására kitalált gépek általános használatnak örülnek, a kényelmet szolgáló ezerféle eszköz a legtávolabbi faluba is elhat, a párisi és londoni divatot pár hét múlva a legeldugottabb helyeken utánozzák, a városok értelmi színe rohamosan emelkedik és a város neveli a falut. Iskoláink tízezrével öntik az intelligens elemet a nemzet életfolyásába és iskolában és az életben állandó a tömegek intellectualisalódása. Hirtelen zökkenővel lesz a falusi ember városi emberré, a nyugodt, békés életű, conservativ kisvárosi belekerül a nagyváros zajába, forgatagába, türelmetlen sietésébe; az egyszerű, szerény igényű polgár szemei előtt váratlanul új élet, új világ, lázas munka és lázas élvezés, gyorsaság, kényelem és fényűzés világa nyílik meg. Ennek a rohamos világfordulásnak természetesen nagyon megérzik hatása az emberek, a sokaság, a tömegek lelkén és jellemén.

A világtörténelem bizonysága szerint a tömeges intellectualisalódás mindig az igények rohamos emelkedésével jár. A tanult felvilágosodott tömegek első érzése az elégedetlenség. Az újabb és intensivebb műveltségtől érintett embereknek új vágyai támadnak, a czélok és eszmények egész új világa lepi meg a lelkeket, a megszokott értékelés megzavarodik és az újdonságok közül első sorban a legcsillogóbbak, a legkirívóbbak bilincselik le a tömeget. Az átlagos műveltség legelőször kényelmi és fényűzési szempontból tekinti az előtte megnyílt magasabb és szebb világot. Ahhoz, hogy az ember megtalálja a maga helyét a világban, hogy mérsékelni tudja vágyait, hogy megalkossa igényei és képességei közt a kellő összhangot: ahhoz magasabb műveltség szükséges. A tömeg pedig, mint tömeg, erre a magasabb művetségre nem képes. A lelki egyensúly nagyon egyénies és nagyon aristokratikus vonás. A »felvilágosodott« nép, mint a lámpafénybe került éji bogár, elvakul és egyenesen a fénybe rohan. A közönséges ember is, akinek a tanulás leoldja szeméről a kötőt, a világ káprázatában a legcsábítóbbat, a legfeltűnőbbet kívánja meg és élvezni vágyakozik, élvezni a vagyont, a tekintélyt, a kényelmet, a díszt, a fényűzést, a modern élet minden javát.

Ha az igényemelkedés erkölcsi mérlegét akarjuk felállítani az élet szebbé és intesivebbé tevésére irányuló modern törekvések ellenében, azt kell vizsgálnunk, van-e elegendő fedezet, van-e ellensúly, van-e képesség a nemzetben vágyai elérésére, szilárd alapon nyugszik-e nálunk a századunkra jellemző általános mozgalom, vagyis röviden tekintetbe kell vennünk a magyar társadalmi osztályok jövedelmi viszonyait.

Csak egy futó pillantást! Azokról, akik a boldogulás eszközeinek legnagyobb mértékben tulajdonosai, a nagy földbirtokok urairól első tekintetre mindenki azt gondolná, hogy nemcsak a vagyonuk, hanem jövedelmük is megfelelő és egészen fedezi a modern igényeket. Pedig igen nagy részben, igen sok helyütt nem úgy van. A XX. század gazdasági rendjében a vagyon, a birtok, a tényleges tulajdon maga nem a legfontosabb tényező. Korunkban az a főkérdés: mennyit hoz, mennyit jövedelmez, mennyire gyümölcsöző az alap, a tőke, a birtok. Jövedelem dolgában pedig latifundumaink közül

nagyon sok nem modern szintájú. A személyes távollét, továbbá a birtokoknak nem a kellő gondossággal és gazdasági érzékkel való kezelése következtében hazánkban még a nagybirtokok sem mind elég jövedelmezők, legalább is nem annyira, amennyire a föld gazdagsága engedné és napjaink szükséglete kívánná.

De ha már a hazai nagybirtok egy részéről ezt kell mondanunk, annál inkább állítható ugyanez a közép- és kisbirtokról. A középbirtok megművelésénél szintén két sarkalatos hibát látunk, egyik a szűk látókör, másik az egyoldalúság.

A közép- és kisföldbirtok jövedelme a birtokosok mostani teljesítőképességével nem fokozható s így a modern életmódnak nem megfelelő. Óráról-órára csúszik a talaj a régi birtokososztály lába alól és helyébe jönnek a modernebb gondolkozású és szorgalmasabb új birtokosok. A régi birtokos-osztály tagjai mind nagyobb számban lepik el egy más társadalmi osztálynak, a hivatalnokoknak a pályáját. Ezt az osztályt növelik nagyra a városi polgárok, kereskedők, iparosok gyermekei és a mélyből föltörekvő, becsvágyó tízezrek is. Az egyiket az vezeti, hogy az elveszített gazdasági és társadalmi alap helyébe az előkelő és jól fizetett magas állami hivatalokban új alapot szerezzen, a másik a kétes, a folytonos gonddal járó és kitartó munkát igénylő szabad pályákat akarja elcserélni a gondtalan, nyugodt, nagyobb erőfeszítést nem követelő, biztos életmóddal. Ebből a törekvésből érthető, hogy ennek az osztálynak legforróbb vágya: a nyugdíj. A nem intelligens családok is – hacsak lehet – értelmesebb gyermekeiket legszívesebben hivatalnok-pályára adják, mert ott hamarosan kereshet, állandó a fizetés, biztosítva van a megélhetés. A »csekély, de biztos« jövedelem az, ami a pályaválasztásnál a szülőket vezeti.

E hármas forrásból táplálkozva, a hivatalnoki osztály az intelligens polgárok legnagyobb részét magában foglalja. Manapság majdnem minden tanult ember, legalább részben hivatalnok akar lenni; az orvos arra törekszik, hogy magánpraxisához kórházi orvosi tisztet, egészségtani órákat, vagy megyei vagy városi hivatalt szerezzen, a mérnök műszaki hivatalba, vagy legalább is valami állami vállalathoz törekszik, vagyis

biztos fizetést óhajt. Igaz, hogy kevés, igaz, hogy mindig egyforma az a fizetés, de legalább biztos, nem kell érte különösen aggódni, fokozódó szorgalommal dolgozni. Pedig ennek az osztálynak a tagjai aránylag a legtanultabbak, városokban élve, leghamarabb megismerkednek a modern élet növekvő igényeivel és leghamarabb sajátítják el őket. Állandóan ugyanakkora, csak gépiesen, az idővel és akkor is csak mérsékelten növekvő fizetés is állandóan növő, sőt rohamosan növekedő igények és ugyanúgy növő drágaság. Ebből az egyenlőtlenségből világosan következik, hogy polgárságunk zöme, az intelligens középosztály óriási többsége elégedetlen lesz és nagyon logikus következmény az utolsó évtized alatt a hivatalnoki osztály minden rétegében szakadatlanul jelentkező fizetésrendezési törekvés.

Az itt vázolt gazdasági állapot adja meg a hivatalnoki osztály életének, felfogásának, egész természetének hű képét. Nemzetünk középosztályának zömére, életmódjára legtalálóbb szó – azt hiszem – hogy kicsinyes. Talán erős a szó, de őszinte. A szegény és anyagilag nem független emberek kicsinyessége, élhetetlensége verődik ki rajta mindenütt.

Körülbelül a negyvenes évek óta ebben a szűkös gazdasági környezetben él a magyar értelmiség nagy része, ebben öröklődött, ehhez szokott hozzá, a régi Önállóság, (ami csak az amerikai farmeréhez és angol kereskedőéhez hasonlítható), ősi büszkeség és szabadság bizony sokat vesztett. Még a nevelésünk is egészen más, mint a régibb időkben. Nem a közoktatásról szólok most, hanem egyedül a nevelésről. Még a nevelésünkben is a szegény ember szempontjai az irányadók. Mindig csak a korlátokat, tilalmakat állítjuk a gyermekek elé, és mindig csak a feladatokról, a parancsokról beszélünk nekik, mindig az engedelmességet, a szerénységet hangoztatjuk, szóval csak azokat az erényeket, amelyekre a »jó hivatalnoknak« szüksége van, hogy főnöke tetszését megnyerje. Önállóságra, igazságosságra, jogos önérzetre nem nevelünk, az önálló fejű, független gondolkozású gyermeket vasfejűnek, az életerős, mozgékony fiút csintalannak nevezzük, az őszinte, szókimondó gyermektől félünk. A fúró-faragó, ötletes természetet nem tudjuk megbecsülni; nevelésünk ideálja az intelligens családok nagyobb részében nem az életerős, bátor, független, dolgos

gyermek, hanem a csendes, jó magaviseletű, mindig tiszta jeles tanuló. Ideál az iskolai képesítés és a »kenyeret adó« diploma. A különleges képességeit örömmel gyakorló ifjút azzal szoktuk elkedvetleníteni, hogy inkább a bizonyítványa legyen jobb, ami nagyon természetes is, mert pl. középiskolai tanulóink 80%-a oly szűkös anyagi viszonyokat örököl és oly kevéssé képes a független munkára, annyira *csak* hivatalnoknak van nevelve, hogy diploma nélkül nem tudna megélni.

A hivatalnoki kevéspénzűség, a nevelésnek köszönhető munkaképtelenség és a modern élet nagyigényűsége, az úrhatnámság a mi életünk intelligens életünk háromszögének csúcsai. A művelt és gazdag nyugati ember szemével nézve, végtelenül kicsinyes mind a három, de végtelenül kicsinyesek és a nemzetre nézve szomorúk e három tényező eredményei is.

Az értelmiség zöme a munkaképtelenség miatt nem szerez sokat, az úrhatnámsággal a szerzettnél többet költ és az így előállott általános kevéspénzűség rányomja bélyegét a társasági életre, melyben büszkeségünk anyagi alap nélkül folytonos megalázkodássá, úri gőgünk üres nagyzolássá és mulatságaink nagyrészben hiúskodássá válnak; rányomja bélyegét a politikai jellemre a bátortalanság, a politikai elvtelenség és a gyakran előforduló megvesztegethetés alakjában. Meglátszik e hatás politikánkon is, amely igen gyakran nélkülözi a széles látókört, teljes híjával van a nagy conceptioknak és kissé távolabbról nézve, olyan látványt nyújt, hogy ha Törökország politikája a beteg ember politikája volt, a mienk most bizonyára a szegény emberé.

Bármennyire fájdalmas is, el kell ismernünk, hogy politikában, társasági és magán életben a középosztály gyengesége és önállótlansága élesen kirívó. E sajnálatos jelenség oka pedig az, hogy a középosztály nagyobb része vagyonilag improductiv munkát végez, hivatali csekély fizetéshez kötötte magát és így jövedelme természetes úton nem fokozható.

Nem szabad mellőznünk, bármily vázlatosan is foglalkozzunk a nemzet különböző rétegeivel, a negyedik rendet, a társadalmi és politikai egyenjogúságért küzdő új osztályt, a munkásokat sem. Az ipar és kereskedelem nem kötött foglalkozások és szorgalommal, rátermettséggel ott nagy for-

galmat és korlátlanul növekvő jövedelmet lehet szerezni. A mi kisiparos- és kiskereskedő-osztályunk azonban nem elsőrangú elemekből toborozza tagjait. Az általánosan elterjedt vágy a »tekintélyes« hivatal után, minden valamire való embert a középiskolákba von. Csak az ide nem jutó, vagy az innen kiselejtezett tanuló megy iparosnak vagy kereskedőnek. A legnagyobb szégyen és ijesztés egy »jobb« családból való gyermeknek, ha inassorral fenyegetik. A gyengébb felfogású, nagyon szegény fiú azzal a tudattal lép új pályájára, hogy az lenézett, tekintélytelen foglalkozás. Értelmetlen, szegény, kedvetlenül, csak kényszerűségből dolgozó mesterétől azt is, megtanulja, hogy nyomorúságos a foglalkozása. Mester és tanítvány az értelmiség alacsony fokán a saját szakjában sem bír egyéni kiválóságot felmutatni. Közönséges, kezdetleges, sőt hibás a készítménye igazi tuczatmunka s ezért a nagyipar, mely a tuczatmunkát sokkal gyorsabban és olcsóbban termeli, elnyomja az egyénietlen kisiparost. Hozzájárul mindehhez az értelmetlenségből és élhetetlenségből származó nagy hiba, hogy a vevőt nem becsüli meg, nem pontos és nem elég szolgálatkész vele szemben és így vevőinek köre szűk, sőt egyre szűkebb, jövedelme kevés, keresete alig van, a kissé több keresetet meg nem is győzné, mert segédet a socialismus által előidézett nagy bérkövetelések miatt nem tarthat. A folyamat vége az, hogy az önálló mester felhagy üzletével és ezerszámra áll be gyári munkásnak.

A gyári munkások osztálya nemcsak abban hasonlít a hivatalnoki osztályhoz, hogy a keresete többé-kevésbbé rendes és biztos, hanem abban is, hogy ez utóbbit a történelmi osztályok tagjai, azt pedig az öntudatos életbe most először lépő új emberek valósággal ellepik és kereteihez képest túlságosan zsúfolttá teszik.

Gyáriparunk még mindig gyengébb, semhogy a nyugatias méretekben népesedő munkásosztályt ki tudná elégíteni. A sok bukott kisiparos és a városba áramló földmívesek alapos szakképzettség nélkül lesznek gyári munkásokká és fiatalkori előtanulmányok és szakismeretek hiányában számukra a magasabb emelkedés ki van zárva s így a jövedelem növekvéséről sem lehet szó. Azt is be kell látnunk, hogy munkásosztályunk jelen általános értelmi színvonalán még az esetleges nagyobb jövedelmet sem tudná jobban felhasználni.

Az a felvilágosodás, mely a modern, munkásembert a nagyvárosi élettel éri, első sorban a kényelmi eszközök, a változatos mulatságok, a gazdasági törekvések ismeretére vonatkozik és nem a magasabb igényeket kelti föl. A műveletlen lélek csak a hozzá legközelebb állót képes megérteni és így a cultura legkevésbbé értékes vívmányait; a legnyersebb, legártalmasabb, legegészségtelenebb szórakozásokat fogja elsajátítani. Az intelligentia gyarapodásának legmagasabb foka a régi és örök eszményeknek a szilárd lényegnek a modern formákkal való megegyeztetése, de ehhez már csiszolt, finomabb lélek, ízlés és szükséges, az értelmi parvenutől, a hirtelenül intellectualizálódó tömegtől pedig ilyent várni nem lehet. Hogy a munkás az új javakból a legjobbat válogassa ki, hogy az új módon szerzett jövedelmet ne régi szokásai és szenvedélyei szerint költse el, az olyan kívánalom, amit csak az idő teljesíthet.

A socialdemocratia tagadhatatlanul sok munkát végzett a munkás-tanítás tekintetében, de ez a munka sokkal inkább a pártpolitika szempontjainak ismeretére terjedt ki, mint a jövedelem okos felhasználására, vagy az élet szebbé tételének módozataira. A komoly önművelésre és esetleges mellékkeresetre a legtöbb munkásnak sem elég élelmessége, sem elég értelme nincs, úgy, hogy szakját megszeretni, megértéssel, lelkesedéssel nem bír. Robot, taposó malom szemében a munka. Szomorú kényszert, egyedül a megélhetés kényszerű eszközét látja a munkában, nem pedig nemes alkalmat a haladásra és szent kötelességet önmagával, családjával és hazájával szemben.

Mindezek előrebocsátásával talán elmondhatjuk, hogy egyrészt a gyáripar gyöngesége, másrészt a munkásosztály zsúfoltsága, de legfőképp az intelligentia hiányossága miatt a magyar munkások jövedelme a korszerű nagy igényeknek megfelelően nem fokozható.

Az összes jelentékenyebb és népesebb társadalmi osztályok gazdasági viszonyaiból tehát azt a következtetést kellett levonnunk, hogy a jövedelem a mai körülmények közt, főként pedig a mai munkaképesség mellett természetes módon nem fokozható. Az igények a rohanó culturával egyre növekszenek, a jövedelem pedig, vagyis az igények kielégítésének képessége pang.

A szellemi és technikai műveltség több-kevesebb eleme, a modern világlátás szempontjai, az élet felhasználásának, kiélvezésének húszadik századi módjai nemcsak a szorosan vett középosztály körében, hanem a falu népe és a munkásosztály tagjai közt is elterjedtek. Mondhatjuk, hogy nemzetünk nagy tömegeinek megnyílt a szeme, új és csillogó, megejtő és nagyszerű vágyak sarjadzanak ki százezrek szívéből. Megindul teljesedésükért a verseny. De a nemzet szegénysége, vagyoni elmaradottsága, a jövedelem fokozásának kevés lehetősége a versenyt küzdelemmé változtatta, a magyar boldogulásnak kevés és nehéz útja a harcz hangulatát elmérgesítette, a sikertelenség pedig általános elégedetlenséget, sőt a szerencsésebb osztályok ellen gyűlöletet keltett. A kívánatos nemes verseny ádáz élet-halál harczczá, a harcz rút tülekedéssé vált: a konczért.

A modern társadalmi élet sok jelensége nem egyéb, mint sok éhes embernek rosszul leplezett harcza kevés jóllakott ellen. E harczban azonban korántsem az erők és képességek mérkőzése jelenik meg, amely végre is színre hozná a legnemesebb erőfeszítéseket és az érdemesebbnek a fönmaradásával végződhetnék, hanem inkább a rosszul használt és tervtelenül alkalmazott erőnek és a szenvedélyes tehetetlenségnek mindent demoralisáló ellentétei tűnnek elő.

A kitűzött czélokért való harcz magában véve nem erkölcstelen és nem romboló, nem bomlasztó hatású, a destructiv elem ebben csak az, hogy az igényeknek nem felel meg a képesség, hogy a vágyakat egyenes úton, természetes mederben kielégíteni nem lehet. A sikertelenség, az eredménytelenség az, ami erkölcstelenné teszi a küzdőt. A messzenéző vágyak és a csekély, alig existencialis jövedelem között elvész az ember lelke. A megélhetés folytonos gondjai, az örökös lekötöttség mindinkább az »én«-re irányítják a figyelmet, egészen elfoglalják az embert, megtöltik lelkét, háttérbe szorítanak minden általános, minden közös, minden nemes eszmét és nagy erővel taszítják előtérbe az érdeket, az egyéni önzést. Barátot és ellenséget minden gazdasági legjobban szenvedő osztály (és pedig, mint láttuk: úgyszólván az egész nemzet) csak az érdekközösség és érdekellentét szerint értelmezi, az osztályellentétek kiélesednek, az érdekcsoportok

megnövekednek és elnyelnek mindent, ami az osztály érdekeken és osztálykereteken kívül esik. Az önzés ilyen általános kiépülése elfagyasztja a polgárok szívében a közösségérzésnek, a polgári kötelességeknek nagyszerű virágait és ha idejekorán nem segítünk, lerombolja az egész társadalmi formát.
Voilà l'ennemi! Íme, a magyar destruetio mélysége.

Valóságos néppsychologiai lehetetlenség volna, ha nem éreznők igen. sokan a baj jelenlétét és nem tudnók fontosságát.

Sajnos azonban, hogy a megszünetetésére irányuló reformkísérletek csak részlegesek és nem mélyrehatók. Legtöbb kísérletünk pedig egyszersmind magán hordja éppen a megjavítandó destructiv gondolkozásmód bélyegét is. Úgy hisszük, tartozunk ennek az utóbbi kifejezésnek némi bővebb kifejtésével. Három jellemző vonása van a destructiv gondolkozásnak és pedig a tekintélyhiány, a formalismus és az önállótlanság.

A tekintély elvetésének egyik lényeges oka kétségtelenül a nagyon kifejlődött, széles körű és gyors közlekedés. Általánosan szokás dicsérni a rómaiaknak a kor technikai tudásához képest nagyszerű útépítését és kitűnő közlekedését, úgy az appenini félszigeten, valamint a provinciákban. Én azt hiszem, hogy a birodalom bukása és a római katonai utak építése közt szoros összefüggés van. Míg egyrészt a jó közlekedés biztosította a közigazgatást és a katonai megszállást, addig másrészt nagyban elősegítette a hellén műveltség vulgarisatióját. A magas cultura befogadására elő nem készített félbarbár népeknek csak ártalmas lehetett a hellenismus. Megrontotta, elgyengítette, önzővé tette őket. És mikor már a legtávolabbi provinciák is elromaiasodtak és görögül kezdtek érteni, addigra már polgári erényeiket jobbára mind elvesztették, a közösség szeretete a felvilágosult egyén önzésének adott, helyet – és a birodalom megdőlt. Hogy a hanyatlás kezdete, vagyis az első görög rhetoroknak Rómában történt megjelenése után csak 7 század múlva bomlott fel a birodalom, az csak a nagy kiterjedésnek, a technikai lassúságnak, a közlekedés primitív voltának, vagyis annak köszönhető, hogy sokan akadtak a távoli, hispániai vagy pannon provinciákból olyan császárok, hadvezérek és polgárok, akiket a hellenismus közvetlenül még nem érintett.

Ma különösen olyan népeknél, melyeknél a közműveltség nem történelmi fejlődés eredménye, hanem erélyes nemzeti talpraállásnak pár évtizedes gyümölcse, különösen a fiatal népeknél, az új eszmék és gondolatok nagyon hirtelen, meglepetésszerűen, előkészítés nélkül köszöntenek be. A meglepetés mindig zavart okoz. A gyors világváltozás okozta zavarok pedig különösen a tekintélyt támadják.

Ismeretes dolog, hogy a] világváltozás tulajdonképpen nem egyéb, mint az ősi, állandó emberi értékeknek, az örök. eszméknek, a maradandó lényegnek újabb, talán csiszoltabb, talán többoldalú, talán megfelelőbb formában való megjelenése. A forma megváltozik, a tartalom voltaképpen ugyanaz. De a mi korunkban nem egyesek világképének megváltozásáról, nem lassú folyamatról van szó, hanem a gyors közlekedés folytán nagy tömegeknek olyan gondolat, érzés és életmódbeli megváltozásáról, amely előkészülés nélkül is hirtelen történt. A tömeg nem tud és a gyors változás nem is engedi mélyen gondolkozni, A culturától meglepett emberek látván a formák, a szavak, a gondolkozás, az életmód megváltozását, azt mondják, megváltozott a világ, ami előbb volt, az most nincs, most minden másképpen van. És azt hiszik, hogy a lényeg, a tartalom is megváltozott, nemcsak a forma. A változások folyamában csak egyet lát mindenki állandónak, önmagát, azt, aki észreveszi a változásokat. Tehát csak önmagában hisz és a többi tekintélyeket elveti, hisz azok szerinte máról-holnapra változnak. Ezt a tekintélyelvetést megérzi az állam, de megérzik a tekintélyen különösen alapuló intézmények, az egyházak.

A katholikus egyház az, mely legelőször érezte meg a tekintélyt elvető destructiv gondolkozás veszedelmes voltát. E megérzésre következett az a méreteiben meglepő, szándékaiban tiszteletreméltó nagy mozgalom, amelyet katholikus restauratio néven ismerünk. Ilyen erkölcsi és hitbeli regeneratiora mulhatlanul szükség van. De hogy mindent ettől a mozgalomtól nem várhatunk, hogy ez nem általános orvoslás, az természetes és pedig kettős oknál fogva; először, mert az állam polgárai nem mind katholikusok és másodszor, mert a tekintélyhiány és így a vallástalanság is nem oka, hanem csak egyik tünete a destructionak.

A destructiv gondolkozás másik jelensége a formalismus, vagyis a felfogásmód, mely a társadalmi eseményeket csakis alakilag tekinti és csak az intézményeket látja, amelyek keretében és a paragrafusokat, amelyek szerint végbementek. Az események szereplőit, a végrehajtókat pedig, vagyis az embereket, az emberi érdekeket, eszmékeket, törekvéseket pedig, vagyis a végrehajtás mikéntjének az okait, nem veszi tekintetbe. A formalista gondolkozás szerint új intézményeket kell létrehozni és ezek az új intézmények megszüntetik a bajt.

Ne gondolja senki, hogy ez a jelenség talán csak a magyar destructiot jellemzi. Ahol a társadalmi forma bomlani kezd, mindenütt megtalálható ez a különleges gondolkozási mód. Sehol annyi hivatal nem gondoskodott a népről, mint a negyedik századi római birodalomban; sehol annyi intézményes rang, czím, állás nem található, mint a lassan haldokló Bizánczban. Soha nem volt Francziaországban annyi udvari functionárius, mint a forradalom előtt, mikor t. i. legkevesebbet dolgoztak a királyi udvarban. Közmondásos a franczia nép társadalmat fenntartó erényeinek egy század óta tartó züllése és köztudomású az is, hogy az egész franczia történetben összesen nem változtatták annyit az intézményeket, az államformát, mint ebben az egy században. A dolog könnyen megérthető. A törvény és intézmény alkalmas többek közt arra, hogy a törvényhozóival egyetértő polgárság együttes akaratát kifejezze, de semmi esetre sem lehet az egyet nem értő polgárokra nézve erkölcsjavító vagy rendőri czélzatú, A mi történetünk utolsó négy százada szakadatlan példagyűjtemény erre. A magyarság nem értett egyet a bécsi kormány intézményeivel és rendeleteivel soha. A magyarság nem volt alkalmas eleme, nem volt jó polgársága az egységes összbirodalomnak. Hiába volt a számtalan hivatal, intézmény, rendelet, leirat. Büntetés volt számtalan, de összbirodalom nem tudott létrejönni. A törvény nem javítja meg a rossz polgárt, csak bünteti. A romlás és hűtlenség terjedésével a szűk látókörű politikusok mind több törvényt hoznak és több intézményt alkotnak, de az élet minden esetét nem lehet paragraphusba szorítani. Egyre több lesz a rossz intézmény és több a megkerült és kijátszott törvényczikk. Abból a körülményből, hogy napjainkban gombamódra szaporodik az új intézmények száma,

semmiesetre sem következik, hogy ezeknek az intézményeknek a keretei közt sokat és jól dolgoznak, hanem csak az, hogy polgáraink közül igen soknak a szabad tevékenységében állami szempontból megbízni nem lehet.

A formalista gondolkozás legkimagaslóbb eredménye az a mozgalom, mely az általános, titkos, stb. választói jogot követeli. Tény az, hogy parlamentünk mai színvonala nem felel meg hazánk politikai szükségleteinek; tény az, hogy sok tekintetben elkelne a felfrissülés; tény az is, hogy választásaink nem mintaszerűek. Sok a baj a mi társadalmi formánk legéletbevágóbb működésében. De a szélső reform hívei intézményben és nem az emberekben látják a hibát, új intézmény létrehozásával, az általános választói joggal akarnak tehát javítani. Nem szándékom e helyen érdemlegesen foglalkozni ezzel a részletes tanulmányt igénylő tétellel, csak azt a kérdést szabadjon koczkáztatnom, vajjon a magyar parlament jelen összeállításának eltagadhatatlan hiányai a választók számának, vagy milyenségének tudhatók-e be? Vajjon az-e a baj, hogy kevesen választanak Magyarországon, vagy pedig inkább az, hogy oly kevesen vannak, akik komoly politikai meggyőződésből tartoznak valamely párthoz. Ki nem tudja azt, hogy nálunk nem a jelöltnek pártjelszavakat hangoztató programmbeszéde számít, hanem a kortesnek minden párton körülbelül egyforma ígéretei? Melyik a nagyobb baj, az-e, hogy a bourgeoisie teszi a választók zömét, vagy pedig az, hogy Magyarországon sem a bourgeoisienek, sem semmi más osztálynak – mint osztálynak – nincsen komoly, possibilis és a pártok belügyein felül is emelkedő egységes politikai meggyőződése? Az-e a baj, hogy a választók helyi nagyságokra szavaznak egyéni érdemekért, vagy pedig az, hogy másért nem is igen szavazhatnak, mert hiszen ebben a politikus országban alig akad politikailag iskolázott, a közjogon kívül nemzetgazdasági, népesedési, ipari és kereskedelmi kérdések iránt személyes érdek nélkül őszintén érdeklődő választó?

Komoly szükséglet az, hogy a Ház tekintélyes részben felfrissüljön. Tekintetbe veendő az, hogy a fejlődő culturával sok polgár jutott olyan magaslatra, amelyen a választói jogra megérett, de komoly valóság az is, hogy még a mostani

választó polgárok közt is elszomorítóan sokan vannak, akik nem érdemlik meg, hogy egy élni akaró, huszadik századi modern országban a választói jogot gyakorolják.

A destructiv irány hívei, mikor a kivétel nélküli általános választói jogot sürgetik, nem gondolják meg, hogy az ember milyenségétől és nem az intézménytől függ az ország minősége, és nem gondolnak arra, hogy amit a kevesebb alkalmatlan polgár elrontott, azt az alkalmatlanok válogatatlan tömegei megjavítani nem fogják.

A reformtervek közül több a gazdasági bajokban ismervén fel a szomorú állapotok okát, állami beavatkozással, a kisipar nagyobbmérvű támogatásával, a hitbizományok eltöltésével a secularisatioval óhajt segíteni. Ebben a törekvésben nyilvánul meg a destruált gondolkozásnak harmadik vonása: az önállótlanság. Az önző polgár csak a maga érdekeinek él, aki önzésében a közzel, az állammal mit sem törődik, aki nyűgnek, kizsarolt pénznek tekinti az adót és igazságtalanságnak a katonáskodást, de aki minden alkalmat megragad, hogy állami kedvezménynyel éljen, az önző polgár, mikor egyéni érdekeit mások egyéni érdekei korlátolják, az állam beavatkozását sürgeti. Nem tekintve a mások szerzett jogának szentségét, erőszakos tényre, valósággal rablásra akarja kényszeríteni az államhatalmat. Mivel munkája improductivitasa miatt jövedelmét kedve szerint nem fokozhatja, törvényszentesítette rablásból óhajt hasznot húzni. Birtokát kellőképpen gyümölcsöztetni nem bírja s így nem a több munkától, hanem egyedül a több birtoktól várván a boldogulást, a mások megkötött és meg nem szerezhető birtokára törekszik. Mivel pedig ez egyelőre lehetetlen, a föld szabadságának elvét hangoztatja, a hitbizomány megszüntetését és a secularisatiot állami érdeknek tekinti.

A hitbizománynál és az egyházi birtoknál valóban lehet baj. Nem az, hogy gróf a tulajdonos, vagy püspök ül a birtokon, ellenben az, ha a gróf vagy püspök nem viseli úgy a gondját birtokának, ahogyan azt a modern gazdálkodás, a család vagy az egyház érdekei megkövetelik; vagyis ha az illető nagybirtokos úgy gazdálkodik csak, mint azoknak a kisebb birtokosoknak a nagy része, akik földjére áhítoznak és akik esetleg hozzájutván, épp úgy elhanyagolnák a birtokot, a saját hasznukat, családjuk és nemzetük érdekeit.

Az önállótlanság tehát a dectructiónak az a (harmadik) jellemzője, mely önmagában boldogulni nem tud, az államba kapaszkodik és ennek a segítségével akarja saját önző czéljait elérni.

A destructiv gondolkozás jellemző tüneteinek ismertetése után röviden összefoglalhatjuk eddigi gondolatmenetünket. – Megállapítottuk legelőször a társadalmi forma mibenlétét és megjelöltük azt a két tényezőt, melyek az embernek socialis és individuális természeti szükségleteiben gyökerezve, a társadalmak alakulását szükségessé teszik, harmóniájukkal megerősítik és egyikök túltengésével megrontják. Ez a két tényező a társadalmi önzés és a társadalmi közösségérzés. Vizsgáltuk a társadalmi formák változásának mind a két esetét, a szabadságharczok és a politikai forradalmak átalakító hatását és az alulról jövő, túltengő önzésből eredő destructiót. Hangsúlyoztuk, hogy a magyar destructio a rohamosan fejlődő culturának gyors és széleskörű elterjedésével indul meg, mikor is az elő nem készített tömegek a cultura áldásait helyesen értékelni nem tudván, főként az élvezetek, a kényelem és a fényűzés után törekednek, és mivel az ezek eléréséhez szükséges a réginél sokkal nagyobb jövedelmet előállítani nem tudják, az igényeiknek a képességeik meg nem felelnek és így fellép a kicsinyes, az erkölcsrontó, az önzést a végsőig megnövelő, ádáz küzdelem^ Az önzés túltengésével pedig egyre inkább bomlik a társadalmi forma Röviden áttekintettünk a magyar társadalmi osztályok jövedelmi viszonyain és bebizonyítva láttuk, hogy az igényeket teljesen fedő képességek általában hiányzanak. Kiterjesztettük figyelmünket ennek a jelenségnek a következményeire, a romlás szimptomára is és észrevettük, hogy a reformkísérletek vagy nem gyökeresek és általánosak, vagy maguk is a destructiv gondolkozás jegyében születtek.

A reformtörekvések vizsgálatánál láttuk, hogy mindannyian mellőzzük a baj eredő forrását. A kezdet a kor csodálatos technikai és tudományos haladásából indul ki, de arra talán senki sem gondol, hogy a destructio elleni küzdelmünkben a culturális eredményeket üldözzük. Nem lehetünk oly szűkkeblűek, hogy a culturális fejlődést, azt a cosmikus folyamatot hibáztassuk, melyről e tanulmány legelső soraiban emlí-

tettük, hogy az emberiség egész életfolyásának egyik legjelentősebb mozzanata. Az értelmi haladás, az egyéni öntudat megvilágosodása kikapcsolhatatlan lánczszem az állati élet és az általános solidaritás kifejlődött állapota között. Nem szabad másodszor is elkövetni ROUSSEAU hibáját; nem lehet az emberek rossz hajlamaiért az ember legnemesebb tulajdonságát, a haladásra való képességét okolnunk. Nekünk csak az lehet a feladatunk, hogy a culturális eredmények elérkezésekor és szétterjedésekor a tömegeket előkészítsük, a gyors értelmi megvilágosodással járó ethikai szédüléstől megvédjük, hogy az emberek eszének kiművelésével párhuzamosan szivüknek megerősítésén is fáradozzunk.

A cultura haladásából keletkező igénynövekedésen kívül a másik tényező, a jövedelem kismértékű fokozhatósága. Erre kell tehát vetnünk magunkat, ha elejéről akarjuk kezdeni a munkát. A jövedelem fokozása gazdasági probléma. De azért senki se gondolja, hogy a magyar destructiot, ezt az annyira bonyolult ethikai, sociális és culturális történeti problémát mi tisztára anyagias módszerrel és eszközökkel akarjuk megoldani. A gazdasági tényezők egyáltalában nem csupán anyagi természetűk. A gazdaság mindig kettős természetű, mindenkor az ember szellemi képességeinek és a külső természeti (mondjuk, tisztára anyagi) erőknek az eredője. Ez a két componens erő egymással állandó kölcsönhatásban van és minden politikusnak és minden nemzetgazdának állandóan számolni kell ezzel a kölcsönhatással.

Ha tehát tisztán anyagi segítséggel akarjuk fokozni egyesek, vagy osztályok jövedelmét és ennek a segítségnek okos felhasználására és gyümölcsöztetésére meg nem tanítjuk, vagy rá nem szorítjuk az embereket, akkor a jövedelmet egyáltalában nem fokozhatjuk. Aki állandó kiosztássalakar az állam szegényein segíteni, csak szaporítja a nemdolgozóknak a számát, irigyeltté teszi a pénzetlenek helyzetét és hivatalossá teszi a nyomort. Gazdaságtörténeti közhely, hogy Rómában a kisbirtokost a rabszolgamunka, a latifundium tette tönkre és a városi büszke és jómódú középpolgárságot a proscriptiók és pártvillongások pusztították el. Szerintem az állandóvá tett ingyen gabonakiosztás és ingyen játékok legalább is annyit tettek ebben az irányban, mint az előbbi okok. »Minek fá-

radni akkor, mikor az élethez szükséges dolgokhoz, a kenyérhez és a játékokhoz ingyen is hozzá lehet jutni.« így okoskodott a római polgár és így lett belőle százezerszámra lazzaroni. Ma is számtalanszor előfordul, ha nagy fizetéshez vagy váratlan jövedelemhez jut alacsony intelligentiájú ember, hogy az szenvedélyei kielégítésére, megnövelésére és így a maga megrontására fordítja pénzét.

Ezek az esetek az egyoldalú, anyagias eljárás veszedelmes, elégtelen voltát jellemzik, de viszont az is könnyen érthető, hogy az értelmi színvonal emelése, a tanultság terjesztése csupán a tanultságért, a diploma-osztogatás üres állások hiányában szintén egyoldalú és fonák eredményt produkál; létrehozza a tanult proletárok, az éhenhaló eszme termelők szomorú osztályát a társadalmi bomlás leghathatósabb erjesztő gombáit.

Nekünk tehát a gazdasági alapokból kiinduló ezerágú társadalmi destructio orvoslására olyan remediumról kell gondoskodnunk, amely tekintetbe veszi a modern culturális haladás keltette szükségletek és igények anyagi és szellemi természetét egyaránt. Föl kell fedeznünk tehát egy olyan új gazdasági alaptényezőt, amely mind a két lényeges vonást egyesíti magában, amelyben van anyagi szolgáltató képesség, de van szellemi felhasználó és megtakarító erő is.

Ha már tehát megállapodtunk abban, hogy a destruetio veszedelmét gyökerében kell orvosolni és e gyökér a jövedelmi viszonyokba nyúlik, akkor az orvosszer nem a humanitárius jótékonysági és nyugdíj egyletek gyarapításában, a fizetés emelésében, nem is a nyersterméneyk és iparczikkek árának felszöktetésében és nem a munkabér növelésében merül ki; az új anyagi források megnyitása, a földgáz, a kálium értékesítése egyedül sem egész orvosság, de másrészt a tanultság általánosítása, az iskolák szaporítása és a tudományok népszerűsítése egyedül sem elegendő a gyógyításra, hanem olyan gazdasági tényezőt szükséges keresnünk, ami mindez együtt és ami mindezeknél több.

Ha végigpillantunk a gazdasági rendszereken, melyek voltaképp csak az új korban tekinthetők a tudatos nemzetgazdászati gondolkozás eredményeinek, látni fogjuk, hogy a kezdetben tisztára anyagias felfogás mellett mind nagyobb

teret foglal el a szellemi tényezők felhasználása, COLBERT merkantilismusa a nemzet jövedelmi forrásait egyben, a nemes érez minél nagyobb felhalmozódásában látta egyesülni. QUESNAY szerint a földbirtok és annak megművelése sokkal biztosabb alapja a nemzet gazdagodásának. SMITH Adam vizsgálódásaiban kimutatja az előző rendszerek egyoldalúságát és új alaptényezőre utal, olyanra, amelyben már igen jelentékeny az embernek különlegesen emberi természete. Ez az alaptényező, ez a jövedelmi forrás az emberi munka.

E rendszer tüzetes kifejtése és elterjedése óta állandó lett a törekvés, hogy a munka szabad legyen mindenütt, hogy áldásaiban korlátlanul részesülhessen az ember. A verseny megkezdődött és a verseny lehető teljes szabadságnak örülhetett. A szabad munka azonban óriási differentiákat hozott létre. Gazdag anyagi forrásokkal rendelkező népek szegényen maradtak és kedvezőtlen klimatikus és rossz talaj-viszonyok közt élő államok felemelkedtek, pedig a munka mindenütt szabad volt. A természetiekben elég gazdag Magyarország szegénysége és az e tekintetben elég szegény Ausztriának gazdagsága, a természeti kincsekben egyenlően gazdag angol- és spanyol Amerika annyira különböző gazdasági állapota, a nagyon is közepes termékenységű földön lakó németségnek és a bányákban nem túlságosan gazdag Japánnak bámulatos föllendülése bizonyára gondolkodóba ejtheti a nemzetgazdászt.

Önkéntelenül a munka különbözőségére kell gondolnunk, mikor az egyenlően szabad munka korában oly különböző eredményekre bukkanunk. Észre kell vennünk első tekintetre, hogy a munka gazdasági jelentősége voltaképp a munka milyenségében, vagyis a munkásnak, a dolgozó embernek qualitásaiban domborodik ki. A szorgalom, a rátermettség, a hozzáértés, a munka szeretete, a kitartás, a munkáltatónak, mint jövedelemforrásnak megbecsülése és a munka nemzet- es társadalomfentartó erejének és értékének felismerése, a munkásembernek ideállá emelése, a munkában a megvilágosodott egyéni öntudatnak kifejezése, a körülmények nyújtotta anyag-, alkalom- és haszonnak gyors, ügyes kihasználása a vállalkozó kedv és bátorság tehát az a talaj, amelyből a modern nemzetek jövedelme fakad. A munkásság, a nemzet fiainak, a társadalom tagjainak ilyen értelemben vett mun-

kássága tehát az a tényező, amelyben – de csak szenvedőlegesen, mint tárgy – megvan a felhasználandó anyag (földbirtok, iparczikk, áru, hivatal, diploma, tudás) és megvan mint activ szereplő, mint alany a nemzet psyhéjében már létező és csak kifejtésre szoruló energia (ügyesség, életrevalóság, bátorság, egyéni önérzet, élni, haladni és boldogulni vágyás.)

Az egész munka, az igazi, a becsületes, a férfias, a munkástól és munkáltatótól egyaránt tiszteletben tartott munkásság tehát az a tő, amelyből a jövedelem fokozhatósága minden mástól függetlenül kivirágozik.

A kifejtés nagyon rövid lehet és megértése nagyon könnyű. Imént láttuk, hogy a SMITH-féle munkában már sok az emberi, a szellemi vonás. Az egyéni öntudatra ébredt, modern egyén munkásságában azonban vezető tényező, alany, egyedüli cselekvő az egyéni munkaképesség. A gazdaság individualizálása ez és ennek értelmében az a nemzet jut legközelebb a gazdasági boldoguláshoz, amelyikben leginkább kifejlődött a dolgozó emberek önérzete és amelyben ez az önérzet leginkább kifejeződött egyeseknek és az egész nemzeteknek a munkásságában. A dolgozó ember önérzetének tartalmát ez említett munkástulajdonságoknak, az önállóságnak, a vállalkozó kedvnek, a szorgalomnak, a munka igazi szeretetének összesége alkotja. Hogy ezzel a tartalmas munkásággal egyes és társadalmi intézmények nélkül vagy ellenére, természeti hiányok daczára korlátlanul fokozhatja jövedelmét, az világos. Ha a jövedelem minden téren és minden társadalmi osztályban fokozható, akkor egyszersmind megszerezhető az a képesség is, mely a modern igények kielégítéséhez szükséges.

Itt fel lehetne vetni, hogy a képességek és az igények között óhajtandó összhang nemcsak a képességeknek és a jövedelemnek fokozható-:ágán, hanem az igények mérséklésén is kell, hogy alapuljon. Ez a közbevetés nem kelt olyan nehézséget, mint első tekintetre gondolnók. A mai szeszélyes, aránytalanul növő és minden szilárd alapot nélkülöző igények majdnem kizárólag abból erednek, hogy nincs meg az emberekben az igényt kielégítő képességek pontos és reális ismerete. Társadalmi viszonyaink között nincs meg az absolut mérték, amelyhez arányosítani lehessen vágyainkat. A mai előhaladásban

igen sok az ismeretlen, vagy kevéssé ismert, kiszámíthatatlan és kevéssé szilárd tényező: az összeköttetés, a nepotismus, a protectio, a jól születés és más részről a gépies haladás és hasonló körülmények. Senki sem biztos a dolgában. A legalacsonyabb képességű ember is lehet nagy úrrá és viszont a lángeszű ember is megmaradhat külső körülmények miatt a társadalom legalsóbb rétegeiben. Egy váratlan összeköttetés pl. a legvérmesebb reményeket is beválthatja és egy másik embernek a legszerényebb vágyait is meghiúsíthatja. A mai ember nem annyira önmagától, saját képességeitől, mint inkább idegen, rajta kívül álló és pontosan nem ismerhető tényezőktől várja igényei teljesülését. Életünknek ez a kívülről történő erős befolyásolása a főoka annak, hogy az emberek igényeikben biztos mértéket nem ismerve, csapongó, alaptalan és indokolatlan, sokszor vakmerő vágyakkal, követelésekkel lépnek fel. Az önállótlanság, a mindent mástól, államtól, társadalomtól várás az oka a modern igények féktelenségének.

Ha lesz végre szigorú kánonunk, ha minden ember önmagában hordja élete útjelzőjét és mértékét, ha minden ember biztos lesz abban, hogy csak tőle, saját erejétől, képességeitől és életrevalóságától függ haladása és vágyainak teljesedése, ha minden ember eléri az önérzetnek azt a fokát, hogy magának akar köszönni mindent, hogy self made man akar lenni: akkor nemcsak képességeinek a kifejtésében, a munkában lesz törekvőbb és nemcsak nagy mérvben fokozni fogja jövedelmét, hanem igényei is reálisabb alapon, saját képességeinek, mint egyetlen előrevivő erőnek ismeretén fognak nyugodni, reálisabbak, inkább megvalósíthatók lesznek és elvész a mai aránytalan különbség a képességek és az igények között.

Ha az igények és képességek közt helyreáll a természetes és egyedül egészséges egyensúly, akkor megszűnnek a káros és haladást gátló intézmények mint fölöslegesek és megszűnnek az osztályellentétek, melyeknek okozói a különböző ideálok: az úr, a nemes, a gavallér, a gazdag, mind átadják helyüket egynek: *az embernek, aki igazán dolgozik.* Ha az igények és képességek közt létrejön a harmónia, akkor megszűnik a minden társadalmi baj legközvetlenebb forrása maga is, az alacsony küzdelem a társadalmi javakért, mindazért, amit egy szóval boldogulásnak nevezünk.

Ismerjük ennek az áldatlan küzdelemnek logikus következményeit, ismerjük azt a törekvést, amely minden szent, nemes minden közös fogalom, törvény, erkölcs, rend és az egész társadalom fölé emeli a létében támadott és ezért ősi, ösztönös szilajsággal küzdő »én«-t. Tudjuk tehát, hogy az existentiális küzdelem megszűntével, mikor nem a létérdek lészen már fenyegetve, hanem a magasabb boldogulásnak emberibb, magasabb árnyalataiért versenyzünk már, amikor nem az éhség és kenyéririgység dühe, hanem a mérsékelt jólét objectivitása vezérel: akkor megszűnik a romboló önzés. Megszűnik a destructio tápláló anyaga, éltető légköre. Megszűnik maga a destructio is. Csak a léte érdekében fenyegetett ember antisocialis. A jóllakott ember könnyen lesz önzetlenné és akinek nem tölti be minden gondolatát a szükség, annak maradnak gondolatai mások számára is. Ezeken a gondolatokon, melyek »mások számára születtek«, épül fel a társadalmi forma és mint a classikus istenek az áldozati füstből és imádságos suhajból, úgy táplálkozik ezekből a mások számára született gondolatokból a nemzet, az állam a haza.

A munkásság, a dolgozni tudás tehát az a legmodernebb gazdasági tényező, az a nemzeti erőforrás, amely a romlásnak indult társadalmat még megmentheti. Hiába a szédületes tudományos eredmények és az általános népműveltség, ha a nyomán fakadt igényeket kielégíteni nem vagyunk képesek. Hiába a liberalismus szabadsága, ha dolgozni, igazán, nagyon dolgozni nem szeretünk és nem lévén rá nevelve és hozzászoktatva, nem tudunk. Hiába a fizetésemelés, ha kevés és gépies munkát óhajtva, a szabad és egyéni munkától irtózva, de azért nagy igényekkel megverve a hivatalnoki pályára lépünk. Hiába a secularisatio és földfelosztás, ha birtokainkat kellőképpen megmunkálni és kihasználni restek és képtelenek vagyunk. És minek a tőke és javadalom az élhetetlenek kezében, akik ezt forgatni, gyümölcsöztetni félnek.

Mindezek után belátható, hogy nem annyira a statusrendezésben, nem a subventiókban, nem a politikai intézményeknek és nem a tudományos felfogásoknak és pártelveknek megváltoztatásában kell a reformokat végrehajtani, hanem mindezek mozgatójában, az emberekben. A társadalom tagjainak szivében, gondolkozásában, hajlamaiban, természetében

van a baj. Ott kell gyógyítani. Más természetet, modern jellemet kell nevelnünk.

Más társadalmak tudatlanul, sajátos természeti körülményeik, esetleg történelmi hagyományaik hatása alatt lettek-modern gondolkozású és modernül dolgozó társadalmakká, de amint a XIX. század húszas éveinek nagy magyar reformmozgalma megmutatta, kedvező természeti kényszer nélkül, történelmi hagyományok ellenére, pusztán belátás útján, boldogabb idegen társadalmak példáján indulva, tudatos munkával is felemelkedhetik valamely társadalom korának színvonalára. Az ilyen tudatos fölemelkedésnek legfontosabb eszköze a nemzeti nevelés.

A nevelést itt nemcsak az iskolára korlátozzuk. Arra a nevelésre gondolunk most, amelylyel nagy próféták és lángeszű államférfiak nagy történelmi alakok (Carlyle hősei) jobbá és erősebbé tették a népüket, arra a nevelésre is gondolunk, amely a bölcsőnél kezdődik és a szülők életfogásának legészrevehetetlenebb, de legintensivebb hatásától kezdve egészen az egyetemi tanárok lelkes előadásaiig számtalan componenssel formálja meg az ifjú lelkeket. Arra a nevelésre is gondolunk, amit a czéltudatosan működő sajtó az egész nagy olvasóközönségre napról-napra gyakorol. A fenyegetett társadalom minden becsületes tényezőjének össze kell fognia a társadalom védelmében. Ennek az általános nevelésnek szem előtt kell tartania, hogy nem a keret a legfontosabb, hanem a tartalom. Az embernek, egyesnek és tömegeknek a qualitásai. Nem mesterséges, kívülről jövő sakkhúzások kellenek ide, nem új intézmények megtöltése és elrontása rossz és régi emberanyaggal, hanem inkább megfordítva, az emberanyag átalakítása szükséges, tudatos és minden térre kiterjedő, egyéneket és családokat, iskolákat és a forumok megtisztító általános munkával.

Nevelő munkánknak azt a meggyőződést kell hangoztatnia, hogy minden társadalmi formánál minden aranybánya nál és minden kimeríthetetlen földgázforrásnál ezerszer többet ér a polgár élelmessége, energiája, becsületessége és munkája.

Ha valóban így az az, hogy az önzés a társadalmak megbontója, ha igaz, hogy az önzést a létérdekért vívott harcz fejleszti ki, ha igaz, hogy a létért való küzdelmet az igények

és jövedelem aránytalansága okozza és legvégül, ha igaz, hogy a jövedelem a jövedelmet hozó emberi energiával egyenes arányban áll: akkor igaznak kell lennie annak a meggyőződésünknek is, hogy ha csak egy hónapig is mindenki igazán, becsülettel és úgy dolgoznék ebben az országban, mint ahogy Isten neki tudnia adta, akkor ez az ország minden bajától megszabadulna.

A társadalmi destructio ellen irányuló munkánk csak abban az esetben válhat eredményessé, ha társadalmunk minden tagja abban a szilárd hitben dolgozik, hogy a munka, melyet ő maga haladásáért, családja fentartásáért, nemzete életéért, sok millió polgártársa boldogulásáért végez, hogy ez a munka ad a XX. században egyedül tekintélyt, a jól végzett munka nyújt nemcsak megélhetést is és csak az teszi érdemessé, emberhez méltóvá az életet.

A nemzet nevelésének hatása alatt közmeggyőződéssé kell válni, hogy más emberek és más életfelfogás és más erkölcsök, más tudás és más világ kell ide; fanatikusok, a mi társadalmunk boldogulásának fanatikusai, összeesküvők, a férfiasság, komoly munka összeesküvői, ennek a földnek, ennek a történetnek és ennek a népnek szerelmesei, a jövő szeretői, a reménytől mámorosak kellenek ide. Hogy okos emberek kellenek ide. Közmeggyőződéssé kell válni továbbá annak is, hogy ez a szeretet, ez a lelkesedés, ez az okosság mindössze csak a kor értékének felismerésében és ennek az értéknek teljes odaadással, egyesült erővel való kifejtésében áll. Ez az érték pedig a XX. század legaktuálisabb, legkorszerűbb értéke: a *productiv munka.* Ebből ered a jövedelemnek és az egészséges igényeknek egyensúlya, ebből az egyensúlyból emelkedik ki a független férfiú és polgári erkölcs, a kemény és komoly jellem, az őszintén vallásos érzés, az embert szerető és a hazáért áldozó önzetlenség, amelyek minden társadalmi forma erős oszlopai és minden destructionak egyedül hathatós ellenszerei.